

NATURRESERVAT VID KVISMAREN

av

Jan Sondell

I n l e d n i n g

I föregående uppsats har Erik Rosenberg berättat om hur han upptäckte Kvismaren som fågelokal, intresserade andra för det rika fågellivet, men även fick uppleva hur sjöbottnarna till följd av upphörande vass- och fodertäkt under 1940- och 1950-talet alltmer växte igen och därmed utarmades på sin fågelfauna.

I Kvismaren har åtgärder, till följd av ändrat nyttjande av marken, blivit nödvändiga för att bevara de ornitologiskt mycket värdefulla träsksjöarna. Detta är i vår tid inget ovanligt, de omfattande röjningarna av träd och buskar i anslutning till utsikter och sjöar är ett annat exempel på ungefär samma problem. År 1960 togs första steget, som Rosenberg omtalar, då en del av Ö. Kvismaren dämades så att ett högre vattenstånd kunde hållas över sjöbotten än i kanalen. (Se karta på sid. 24.) Resultatet av denna åtgärd blev mycket lyckat och har för den första 10-årsperioden redovisats närmare av Johannesson (1970) i "Verksamheten vid Kvismare fågelstation 1969".

T o r r l ä g g n i n g s a r b e t e n

Kvismarens stora dragningskraft på mellansvenska ornitologer kan kanske främst sättas i samband med de stora översvämningar, som nästan varje vår förekommer i området. Lika positivt som dessa översvämningar upplevs av fågelskådaren, lika negativt drabbar de jordbruket. Under hela 1960-talet har därför förberedelser pågått för att fördjupa och bredda Kvismare kanal samt genom lokala invallningar utestänga tillfälliga högvattentoppar från åkerjorden. Grävningssarbetena i Kvismare kanal har slutförts 1970 och de lokala invallningarna pågår nu som bäst.

Resultatet av åtgärderna ur ornitologisk synpunkt börjar kunna avläsas. Vårfloden 1970 blev, trots ännu ej fullföljd kanalfördjupning och ovanligt stora snömassor, mycket kort. En betydande del av de sankängs- och betesmarkerna, som är så viktiga för många rovfågel- och vadararters försörjning, kommer att hamna innanför de lokala invallningarna. Några exempel: Råstasjön försvinner helt, betydande sankängsytor i södra V. Kvismaren och i västra Ö. Kvismaren kommer att övergå till att bli monokulturer av stråsäd. Ute i sjöbottnarna kommer medelvattenståndet att sjunka. Igenväxningen kommer att accelerera.

Naturvårdssträvanden under 60-talet

De i föregående stycke påtalade nackdelarna ur ornitologisk synpunkt förutsågs redan 1962 av Rosenberg, då han yttrade sig över torrlägningsföretaget. Han skrev då bl.a.:

"Genom de nu planerade torrlägningsarbetena kommer förhållandena på sjöbottnarna att förändras. Dels kommer sommarens normalvattenstånd att bli lägre än nu till nackdel för häckfåglarna, dels kommer vårfloden att bli mera kortvarig och vissa år ej nå upp över kanalens bräddar till men för de rastande nordiska vattenfåglarna. Till största delen kommer sjöbottnarna att bli vattentomma, livlösa vassökmar.

För att undvika detta kunna bankar läggas upp, som kvarhålla vårflodens vatten på sjöbottnarna. Redan nu har förhållandet börjat bli prekärt för de mera vattenälskande arterna. Ett försök att förbättra förhållandena har redan gjorts. 1960 fullbordades en invallning av den norr om kanalen belägna delen av Östra Kvismaren, ett område av omkr. en kvkm:s areal. Under den gånna sommaren har här bibehållits ett jämnt vattenstånd, omkr. en meter i de centrala delarna."

Rosenberg ville alltså inte motsätta sig torrlägningsarbetena, då de var av så vital betydelse för lantbruket, trots att han var helt medveten om olägenheterna för fågelfaunan. Han anvisade istället en väg till lösning, som kunde tillfredställa båda parter.

På sid. 11 i denna skrift citerar Rosenberg själv vad som i propositionen till riksdagen om torrlägningsärendet skrevs i naturvårdsfrågan. Jag tolkar detta som att man där stöder Rosenbergs önskan om invallningar i övriga sjöbottnar. Man säger dels att sjöbottnarna skall lämnas i det närmaste orörda, dels att en del av Ö. Kvismaren invallats för att hålla kvar en vattenspegel över sommaren. Man kan ju inte tillgodose naturvårdsintresset genom att lämna "vattentomma, livlösa vassökmar" orörda!

Naturvårdsplan

Sommaren 1968 utarbetade Olle Karlsson i samarbete med Rosenberg och FKF ett utkast till en naturvårdsplan för Kvismaren. Denna presenterades våren 1969 för markägarna i Kvismardalen, som mottog den med blandade känslor. Många var positiva, men flera uttryckte sin tveksamhet över att vattenståndet i sjöbottnarna skulle höjas. Planen angav med ovan redovisade förutsättningar blankvattenytor i södra Ö. Kvismaren och i östra V. Kvismaren.

Markägarnas tveksamhet hade säkert flera orsaker. Några uttryckte farhågor för att åkermarkerna ovanför dämningssområdena skulle försumpas. Från naturvårdshåll försäkrades att eventuella skador av detta slag måste ekonomiskt gottgöras. Anledningen till tveksamheten kan hos

några markägare även ha berott på dålig information om villkoren för torrlägningsföretaget och tron att torrläggningen skulle bli så god att sjöbottenmarkerna skulle kunna användas i jordbruksproduktionen.

T o r r s o m m a r e n 1 9 6 9

Sommaren 1969 var mycket solig och torr. Vattenståndet i Kvismaren och Hjälmaren blev mot eftersommaren mycket lågt. Torrlägningsarbetena i Kvismare kanal framskred därför i snabb takt. Situationen utnyttjades även av några markägare, som utförde dikningar i sjöbottnarna och därmed klart visade att de önskade inlemma delar av dessa i den produktiva jordbruksarealen.

I ett fall framstod det som uppenbart att markägaren genom invallning ämnade företaga torrläggning av en stor del av Ö. Kvismaren söder om kanalen inkluderande de bästa fågelområdena vid Hammar.

I n t e r i m i s t i s k t n a t u r r e s e r v a t

När omfattningen av 1969 års grävningar framstod klar våren 1970 kunde FKF ej göra annat än att till länsstyrelsen snarast möjligt inlämna en ansökan om avsättande av Kvismarområdet som naturreservat, samt därtill begära ett skyndsamt interimistiskt förordnande enligt Naturvårdslagen. Denna ansökan avfattades tillsammans med Ornitologiska Klubben, Örebro.

FKF är den första att beklaga att en sådan åtgärd blev nödvändig, sett mot bakgrund av de tidigare årens goda samarbete i naturvårdsfrågor med markägarna vid Kvismaren. När detta skrives i december 1970 har länsstyrelsen ännu ej tagit ställning till ansökan. I september hölls emellertid ett markägarmöte och länsstyrelsen funderar nu som bäst på frågan. Det kan dock nämnas att efter det ansökan inlämnats inga ytterligare fullföljdsåtgärder i form av installerande av pumpar e. dyl. företagits vid Hammar.

Här skall slutligen summeras att torrlägningsarbetena i Kvismare kanal nu är avslutade. Medelvattenståndssänkningen som därmed har åstadkommit innebär att sjöbottnarna definitivt kommer att bli "vatten-tomma livlösa vassöknar". Några konkreta planer på vattenståndshöjningar föreligger ej i någon sjöbottendel, tvärtom har åtgärder vidtagits för att gå vidare med torrläggningen långt ut i det område som skall "lämnas i det närmaste orört".

Denna situation kan omöjligt accepteras från naturvårdshåll. Det brådskar med att rädda Närkes riksberömda träsksjöar!